Lakivaliokunnalle

Asia: HE 189/2022 vp., hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Esitys on periaatteellisesti merkittävä ja sillä korjataan lukuisia nykysääntelyyn liittyviä ongelmia. hallituksen esitys on erittäin seikkaperäinen ja perustuu monipuolisiin selvityksiin. Uudistuksella on tavoitteena vahvistaa yksilöiden seksuaalista itsemääräämisoikeutta siten, että henkilö voi itse saada hakemuksesta itselleen vahvistetuksi kokemuksensa mukaisen sukupuoli-identiteetin. Kysymys sukupuolesta koskettelee varsin monia lakeja, joten muutos sukupuolen vahvistamista koskevassa menettelyssä edellyttää lukuisia muita pienempiä lainmuutoksia.

Totean siten yleisesti, että esitetty muutos on oikeansuuntainen ja tuo korjausta ongelmiin, jotka on jo vuosikausia tiedetty ja tunnustettu ja joista kansainväliset ihmisoikeuksia valvovat toimielimet ovat Suomea huomauttaneet. Kysymyksen esille nostamisen kansainvälis-oikeudellinen tausta tulee hallituksen esityksestä hyvin esille. Oikeusvertailu puolestaan osoittaa, että nämä kysymykset ovat olleet vertailumaissammekin esillä ja että ainakin joiltakin osin nyt meille esitetty sääntelymalli on edistyksellinen. Selvästi valmistellun lakiesityksen tausta on kuitenkin kotimaisen sääntelymallin edelleen kehittämisessä ja ratkaisujen esittäminen tältä pohjalta.

Uudistus on merkittävä, mutta se olisi ollut mahdollista viedä pidemmällekin. Uudistuksen jälkeenkin mahdollisuus sukupuolen vahvistamiseen rajautuu täysi-ikäisiin, vaikka tiedetään, että myös lasten ja nuorten kohdalla tällaista tarvetta voisi olla. On kuitenkin luontevaa, että tällaisessa herkässä aiheessa edetään vaiheittain.

Ymmärtäisin, että HE:n pääpaino on sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan kysymyksissä ja että lakivaliokunnan odotetaan lausuvan ennen muuta oikeusministeriön hallinnonanalan näkökulmasta. Rajoitankin lausuntoni ennen muuta tällaisiin kohtiin. Yleisenä kommenttina kuitenkin ilmoitan kannattavani uudistusta ja pitäväni tärkeänä, että se toteutuu.

On tärkeää, että sukupuolen vahvistamista koskeva menettely yksinkertaistetaan ja että se kytketään irti liiallisesta lääketieteellisestä kytkennästä. On tärkeää, että vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Sukupuolen oikeudellisessa vahvistamisessa henkilön rekistereihin merkitty sukupuoli muuttuu aikaisemmasta. Perinteinen sukupuolijako istuu kulttuurisesti varsin syvällä, minkä vuoksi on tärkeää torjua syrjintää, jonka kohteeksi tällainen henkilö voi joutua. Tämä näkökohta edellyttää normiston selkeyttämistä niin tutkintavankeuden kuin varsinaisen vankeudenkin yhteydessä.

Pidän ehdotusta laiksi sukupuolen vahvistamisesta viimeisteltynä, enkä osaa ehdottaa siihen muutos- tai parannusehdotuksia. Ehdotettu menettely yksinkertainen ja selkeä. Uskon, että henkilöt, jotka tätä menettelyä tulisivat käyttämään, tekevät sen vakavissaan ja hyvin harkiten. On tärkeää, että hakija saa selkeät tiedot muutoksen oikeusvaikutuksista.

Lakiin lääketieteellisestä tutkimuksesta esitetään vähäisiä, lähinnä terminologisia muutoksia, eikä minulla ole niihin huomauttamista.

Lakiin raskauden keskeyttämisestä esitetään vähäistä muutosta, joka on tarpeen erityisesti sen vuoksi, että rikoslaissa ja laissa raskauden keskeyttämisestä on rangaistussäännöksiä raskauden keskeyttämistä koskevien rikkomisista. Minulla ei ole tähän kokonaisuuteen huomauttamista.

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin esitetään vähäisiä muutoksia kahteen pykälään. Muutokset ovat selkeitä ja perusteltuja. Käytännössä termistä äiti luovutaan ja puhutaan synnyttäneestä.

Vanhemmuuslain yksittäinen säännös kumotaan tarpeettomana.

Rikoslakiin esitetään muutosta RL 21:4:n lapsensurmaa koskevaan säännökseen. Pidän luonnollisena ja perusteltuna, että terminologiaa korjataan. Säännöksen sisältöön ei ole tarpeen muutoin puuttua. Lapsensurmaa koskeva säännös on historiallisesti tärkeä ja sen ajatuksena on ottaa huomioon synnytyksen jälkeisessä heikkoustilassa tehtyjen lapsensurmien lievempi kohtelu normaaleihin henkirikoksiin verrattuna.

Rikoslain 22 lukuun sikiön, alkion ja perimän loukkaamisesta tarvitaan myös muutoksia. Ehdotetut muutokset ovat vähäisiä ja terminologisia. Laitonta raskauden keskeyttämistä koskevassa 1 §:ssä viitaukset naiseen muutettaisiin neutraaleiksi: ”henkilö”, ”hän”. Samoin törkeään tekomuotoon tulisi pieni terminologinen muutos.

Myös 22:3:n esitetty vastaava muutos olisi vähäinen ja terminologinen, ja lisäksi säännöstä teknisesti ajantasaistettaisiin.

Vankeuslain esitetty muutos on olennainen ja tarpeellinen. Vankiloissa noudatetaan sukupuoleen perustuvaa osastojakoa. Tässä mielessä muutokseksi riittäisi se, että seurattaisiin oikeudellisesti vahvistettua sukupuolta. Esitöissä viitataan siihen, että voi olla tarpeen kuitenkin poiketa jossakin tapauksissa tästä periaatteesta. Esimerkkinä mainitaan traumatisoituneiden cis-naisten suojaaminen siltä, että heidän osastolleen tulisi henkilö, joka ulkoisesti poikkeaisi naisten osasto muiden henkilöiden sukupuolesta. Esitöissä viitataan myös siihen, että joku voisi pyrkiä vaikuttamaan sijoitteluunsa muuttamalla oikeudellista sukupuoltaan (s. 52-54, 103).

En osaa arvioida, kuinka merkittäviä tällaiset ongelmat. Kiinnitän huomiota siihen, että käytetty termi "välttämätön" (--- välttämätöntä vangin tai muun henkilöstön turvallisuuden suojelemiseksi) asettanee kynnyksen poikkeamiselle suhteellisen korkealle. Itse harkitsisin, olisiko termi "tarpeellinen" tässä oikeastaan parempi. Oli miten oli, vangin sijoitteluun liittyy joka tapauksessa herkkyyksiä, sillä esimerkiksi miesvanki, joka kokee itsensä naiseksi, voi joutua myös miesten osastolla voimakkaan syrjinnän kohteeksi.

On perusteltua säätää asiaa koskevasta päätöksenteosta esitetyllä tavalla.

Tutkintavankeuslakiin esitetään vastaavaa muutosta kuin edellä vankeuslakiin. Edellä esittämäni huomautus pätee myös tässä: terminologiaa voisi harkita lievennettäväksi.

Pitäisin aiheellisena tai ainakin harkinnan arvoisena, että näiltä osin säännösten käytännön soveltamista edellytettäisiin seurattavan, sillä kyse on merkittävästä eri osapuolten turvallisuuteen ja myös syrjinnän kokemuksiin vaikuttavasta asiasta. Erityisen huolestuttavaa olisi, jos sukupuolen vahvistamista käytettäisiin väärin keinona vaikuttaa vankeuden täytäntöönpanoon. Viranomaisten tulisi aktiivisesti etsiä keinoja turvata eri erityisryhmien kohtelu ja se, ettei heitä altisteta lisää syrjinnälle.

Helsingissä, 20.10.2022

Kimmo Nuotio

rikosoikeuden professori